

MESTERHÁZY ZSOLT

A KÁRPÁT-MEDENCEI ETNOGENEZIS TÖRTÉNETE

IV. Keleti honfoglalók Erdélyben

Szemle az Erdély története* c. könyvből

A korábbiakban javarészt a Magyarország története c. könyvre⁺ támaszkodva a Kárpát-medencébe érkező keleti honfoglalókat soroltam fel. Annyiban illendő kiegészítést tennem, hogy e 29 keleti ill. sztyeppei bevonulás egy kivétellel a mai Magyarország területére irányult. Emiatt jogosnak tűnik áttekintenünk az Erdély története⁺⁺ által Kr. e. 2000 tájától szintén régészeti tényanyagra való hivatkozással rögzített keleti eredetű bevonulásokat, "honfoglalásokat" is. Annál is inkább, mert ezeknek csak töredéke azonos mindkét területen, így végeredményben jelentősen megszaporodott a teljes Kárpát-medencébe irányuló keleti bevándorlók száma.

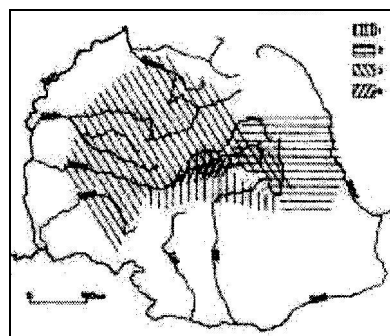
Erdély tehát önmagában is önálló célpontnak tekintendő a keletiek számára.

Korai bronzkor

30

"A nehezen induló fejlődésnek hamar vége szakad. I. e. 2000 felé újabb népmozgás idéz elő lakosságcserét Erdélyben: Macedónia és a Balkán hegység vidékeiről pásztorcsoportok húzódnak a Délkeleti-Kárpátok térségébe. Szállásaik Olteniában (Cotofeni I.-kultúra), Délnyugat-Erdélyben (Karácsonfalva, Tărtăria-Alsó-Tatárlaka) tűnnek fel, később (már a korai bronzkorban) Erdély egész területét elfoglalják (Cotofeni II., Kolozskorpád I.). **Szinte mindenütt megtelepednek, a nagy magaslatokon éppúgy, mint a vízparti réteken; gyakran hegyek barlangjaiban húzzák meg magukat.** Halottaikat - elsőként Erdélyben – elhamvasztják, de a korai időszak sírhalmai alatt (mint pl. Bedellő) még csontvázakat is találunk, gyakran okkerral behintve; ez talán keleti szomszédaiktól átvett szokás (Foltești II.-kultúra), de

lehet e végső fokon kelet-európai eredetű népességnél megőrzött hagyomány is. Sűrűn fölbukkanó szállásaik, s azok környezete jól illik e félnomád pásztornéphez. Valami egyszerű földművelésre utaló adatok csak a későbbi időben szaporodnak, ahogy hajlékuk is megváltozik: Kolozskorpádon már sárral becsapott sövényfalú, talpas vagy gerendapadlós házakban él egy kései csoportjuk.

3. térkép. Kései neolitikum és rézkor

1 = Petrești-kultúra;

2 = Cucuteni-Erőd-kultúra;

3 = Tiszapolgár-, Bodrogresztúr-kultúra;

4 = Cernavoda III. -kultúra

Noha majdnem azonos környezetből származik ez a népesség, mint a Cernavoda III.-kultúra népe, edényművessége egészen más. Magas fülű, ferde szájú mericéik, gömbös hasú bögréik, urnáik, aszkoszaik a korai (Cotofeni I.) időszakban csak bemélyített rövid vonalakkal, vonalazott sávokkal fedettek hasonló díszítést és néhány hasonló edényt a Cernavoda III.-kultúra népe is használ), később ezeket lencse alakú díszekkel is körítik (Cotofeni II.). Megjelenik a mészbetét elhelyezésére szolgáló böködött vonal is, főként Erdély területén.

31

A Cotofeni II.-Kolozskorpád-kultúra korszakában Délkelet-Erdélybe a Kárpátokon túli pásztortörzsek nyomulnak be.

* <http://mek.oszk.hu/02100/02109/html>

⁺ Akadémiai Kiadó Bp. 1988.

⁺⁺ I. m. 1. kötet

32

A Foltești III.-Zăbala-kultúra népe a Háromszéki-medencéből (Zabola) és Brassó környékéről (Gesprengberg) a középső Maros vidékére is eljut (Vládháza, Nándor). A telepeket alig ismerjük. Halottaikat felhúzott lábbal fektetik oldalukra, hol egyszerű sírgödörben, hol földhalommal borított kőládába. Gömbös hasú, kétfülű edényeik, magas, hordó alakú amforáik, lécbordás durva fazekaik nemcsak kelet, hanem nyugat felé is vezetnek bennünket, ahol hasonló darabok a Közép-Tisza vidékén tűnnek föl (Hatvan-kultúra). Emlékanyaguk néha a Coțofeni-kultúra népességével is keveredik, ezért lehetséges a két nép helyenkénti összeolvadása.

33

A Foltești III.-Zăbala-kultúra népének helyére hamarosan újabb bevándorlók kerülnek Délkelet-Erdélyben (és Havasalföld egész területén), a korai bronzkor közepe felé: a **Glina III.-Schneckenberg-kultúra** népe. Az új telepések kiemelkedő magaslatokra építik föl falvaikat, kicsiny boronaházaikban tűzhely állt. Fal mellett kőből emelt lócát is ismerünk. Állataik között sok volt a juh, agancsekéik primitív, de ekés földművelésre utalnak.

34

A kora bronzkor végi Glina III.-Schneckenberg- és Cîlnic-kultúrák életének végén Erdély keleti, északkeleti részén egy, főleg zsinédíszes kerámiát gyártó csoport jelenik meg. A Csíki-medence lakosainak emlékanyagát (Jigodin-kultúra) sok vonás köti a Glina III.-Schneckenberg-kultúrához, ugyanakkor edényművességük néhány megfelelőjét az Északi-középhegység kora bronzkor végi népességénél találjuk meg (Hatvan-kultúra).

Középső bronzkor

35

A korai és középső bronzkor fordulóján Délkelet-Erdélybe, a Háromszéki-medencébe moldvai csoportok vándoroltak be. A Monteoru- és Costișakultúrákkal rokon a Ciomortan-kultúra népe. A csíksomortányi Várdombon fölépített telepüket sánccal erősítették meg. Kétfülű korsóik, gömbös testű táljaik, csészéik közül egy-egy bekerült felhúzott lábbal oldalt fektetett halottjaik sírjába is.

Néhány erődített telepükön nem élhettek sokáig.

36

A Monteoru-kultúra újabb csoportjainak beáramlását nem tudták megakadályozni, s Erdély nyugatabbi részeire húzódtak. Edényeik jellegzetes, bekarcolt háromszögdíszre, a beböködött pontokkal kitöltött vonalpár, a széles szájú bögre, később a Wietenberg-kultúrában tűnik föl.

E kultúra - Erdély középső bronzkori népességének legjelentősebb hagyatéka - **mindenütt előbukkan a hegyektől körülzárt medencében**. Kialakításában a Coțofeni- (Cîlnic-) kultúra népét gondolják a legfontosabb résztvevőnek, föltéve, hogy

37

abban a Barcaságba betörő havasalföldi **Tei-kultúra népe** is szerepet játszott. Csakhogy a

38

Wietenberg-népesség anyagi kultúrájának legkorábbi emlékei északon (sőt: Erdélyen kívül) kerültek elő (Derzsida). Itteni, korai anyaguk nagyon sok vonásban rokona a Tiszántúl kora bronzkori

39

Ottomány-kultúrájának, a Ciomortan- s a Tei-kultúra népének befolyását csak később figyelhetjük meg (Wietenberg II.). Az Ottomány-kultúra emberei elhamvasztják halottaikat, ahogy Erdély középső bronzkori lakosai is, akiknek szomszédai az Alföldön s a Kárpát-medencén kívül is csontvázasan temetkeznek. Úgy tűnik, a középső bronzkor elején a Tiszántúl népessége benyomult Erdélybe (hagyatékuk Désen és az Aranyos menti Bágyonon is feltűnik), s ott a Ciomortan-, s egészen délen a Tei-kultúra népével keveredett. Nem zárható ki, de kevés a valószínűsége annak, hogy a Cîlnic-kultúra népe részesévé lett volna Erdély ekkori lakossága kialakításának.

A Wietenberg-kultúra népe Erdély egész területét elfoglalja, Dél-Erdélyből is elúzi-magába olvasztja a Tei-kultúra csoportjait. Csupán a Hargitán túli terület nem kerül birtokukba, a Háromszéki-medencében a Ciomortan-kultúra népét kiszorító Monteoru-kultúra veti meg a lábát.

A Wietenberg-kultúra telepei folyók alsó teraszán, fennsíkokon s jól védhető csúcsokon bukkannak

föl, épületeik borona- vagy talpasházak, de találunk földbe mélyített kunyhót is (Radnót). Meglepően kevés a földművességhez kapcsolódó emlékük, jelentős viszont vadászatuk és az állattenyésztés, elsősorban a marhatartás. Mivel az **erdélyi fémlelőhelyek kizárólagos birtokosai**, gabonát nyilván aranyért-bronzért kaptak cserébe szomszédaiktól.

A Kelet-Közép-Európában használt bronztárgyak, arany ékszerek minden fajtája előkerült területükön, de csak ritka kivételként elrejtett kincsleletből. Pedig a kincsleletek mintegy gyűrűt alkotnak határaikon. Ezért is, és „fellegváraik” megléte miatt is számolnunk kell egy számban erős, harcos arisztokráciával. Keleties bronzbalták, korongos fokú csákányok mellett ugyanolyan vívőtőröket használnak fegyverként, mint a műkénéi akhájok (Sáromberke, Énlaka, Gyulafehérvár stb.). A hosszú tőrökkel vívott harc szokatlan Kelet-Közép-Európában, ahogy különös az is, hogy a környező területektől eltérően Erdélyben nincs adatunk a ló háton való megülésére - de hát a hosszú tőr lóháton nem is volt alkalmas fegyver.

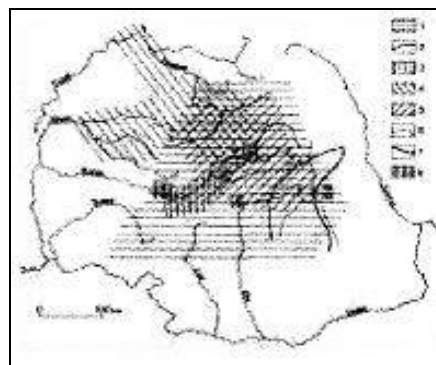
Mivel a Wietenberg-kultúrát egyéb vonások is kötik a műkénéi kultúrához (főként a gyakori spirális díszítést szokás idézni), nem lehetetlen, hogy a 16-15. században délről érkező harcosok uralkodnak Erdélyben a helyi lakosság fölött. Ez az arisztokrácia gazdagságát mind több és több érc kibányásztatásával s az előállított fémeszközök eladásával gyarapította. A fémművesek gyártmányai többnyire a Wietenberg-kultúra népének területén kívül bukkannak elő, ahol a kereskedők könnyen kincséhes idegenek kezébe eshettek. Így kerülhetett földbe Cófalván (a Monteoru-kultúra területe) aranybaltákból, -korongokból és más ékszerekből álló szállítmány, vagy a havasalföldi Perşinari-on (a Tei-kultúra népének birtoka) az arany kard-és tőrkészlet. Talán hasonló oka lehet több más lelet elrejtésének is a Wietenberg-kultúra határain.

Az arany hozta jólét az élet minden területén megmutatkozott. Földmunka nem kötötte asszonykezek díszes háziipart varázsolnak, ebből csak gazdagon díszített agyagedényeiket ismerjük jól. A gömbös testű fazekakon, füles csészéken, tállakon bekarcolással, pecsételéssel meandereket és spirálisokat rajzolnak. A változatossá váló szertartásokhoz aszkoszokat, több szájú keverőedényeket

és szekérmolleket készítenek. A kultuszépítményekben díszített, szent tűzhelyek állottak, mint a névadó - Segesvár melletti - Wietenbergen is.

40

A 14. század végén a Kárpát-medencébe közép-európai pásztortörzsek törnek be északról. A láncreakciószerűen meginduló népmozgások közvetve-közvetlenül megingatják az erdélyi kovácsok, kereskedők, katonák gazdaságának alapjait. A jól ismert utakon, ahol addig árujukat szállították, soha nem látott emberek kóborolnak. Menekülő csoportok Erdélybe is betörnek, a helybeliek elássák értékeiket, hogy aztán többé ne találjanak rá rejtett kincsükre (Igenpataka, Déva, Somogyom). A Maros mentén az elűzöttek után vonuló **„halomsíros” népesség** birtokba veszi Dél-Erdély területét, hagyatékuk Szeben környékén (Hermány), a Mezőségben (Mezőbánd, Malomfalva) és a Hargitán túl is föltűnik (Kézdiszentlélek). Az Alföld egykori lakosaival együtt megszállják Dél-nyugat-Erdélyt is (Déva, Vajdahunyad). A Wietenberg-kultúra népének egy része a hegyekbe vonul (ekkor keletkeznek barlangi telepeik), a többség azonban északra húzódik. Itt, a Szamos mentén, Máramarosban és Kárpátalján a Gyulavarsánd-kultúra népével együtt védik magukat a délről és nyugatról is szorongató „halomsírosok”, illetve az azokkal keveredett népcsoportok ellen. Egyebütt a népi egységek szétzilálódtak, a kis létszámú közösségek a megelőző korszakhoz képest sokkal alacsonyabb szinten éltek.

4. térkép. Korai és középső bronzkor

1 = Cofofeni-kultúra;

2 = Glină III.—Schneckenberg-kultúra;

3 = Cîlnic-kultúra; 4 = Ottomány-kultúra;

5 = Wietenberg-kultúra; 6 = Tei-kultúra;

7 = Monteoru-kultúra; 8 = halomsíros kultúra

A megállapodott viszonyok, a nagyobb területi-népi egység hiányában Erdély a késő bronzkor korai szakaszában a keleti sztyepek pásztorainak könnyű zsákmánya lesz. Ezt a népmozgást nem jelzik elrejtett kincsek, mert a helyieknek alig volt mit elrejtteniük. A Kárpátok szorosain benyomuló új foglalók, a

41

Noua-kultúra népe északon a Szamos középső folyásáig, nyugaton az Érchegységig terjeszkedik. A Szamos mentén néhány csoportjuk eljut a Kelet-alföldre is, ahol elkeveredik az amúgy is egyes helyi lakossággal (Berkesz-Demecser-csoport).

E marha- és juhtartó nép telepeit alig ismerjük, Moldvában könnyű szerkezetű faépítményeik állottak, ezek bizonyára megvoltak Erdélyben is. A temetőben (Brassó-Keresztényfalva, Hermány, Tövis stb.) felhúzott lábbal oldalukra fektetve nyugosznak halottaik, vagy csupán hamvaik kerülnek földbe. Egyszerű bordadíszes fazekaik, kétfülű bögréik jó része a Monteoru-kultúra magukba olvasztott csoportjaitól származik. Három-élű csont nyílhegyeik, lovaik kantárjának háromlyukú csontzabla oldaltagja, a bütykös nyakú bronztűk, horgas nyelvű sarlók messze keletre vezetnek, a Dnyeszter és a Dnyeper között élt Szabatinovka-kultúra népéhez. Ezek a protoeuropidok (Erdélyben alpi és mediterrán embertani alkatok is föltűnnek) valószínűleg óiráni nyelvet beszéltek, így a Noua-kultúra népének Kárpát-medencei megtelepedése az első irániak itteni megjelenését jelenti.

Sajátos, hogy Erdély új lakóinak jellegzetes fém-tárgyai nagyobb mennyiségben nem az általuk lakott területen, hanem azon kívül, a Felsőszőcs-kultúra határain belül kerülnek elő. A hódítók fegyvereit, eszközeit - úgy tűnik - a késő bronzkori lakosság, a Wietenberg-kultúra népének utódai készítették. A két nép közötti kapcsolat helyenként sajátos szimbiózist eredményezett: **Oláhlápos kurgánjaiban** egymás mellett tűnnek föl a Felsőszőcs- és Noua-kultúrák népeinek emlékei.

Valamikor az I. évezred kezdetén Erdély és a Szamos-Tisza-vidék lakói elrejtteni kényszerülnek felhalmozott kincseiket (Felőr, Domahida, Opályi). Vagyonukat azonban inkább csak a Felsőszőcs-kultúra emberei ásták a föld mélyébe, mint Fel-

őrön és Domahidán. A Noua-kultúra népének nagy többsége keletre menekült, csak hogy úrból szolgává ne legyen.

42 (Urnamezősök, Kr. e. 1000)

Az újabb hódítók, a **Gáva-kultúra** népének közösségei sorra birtokukba veszik a Küküllő mentét (Medgyes), az Olt völgyét (Réty), a Mezőséget és a Szamos vidékét (Oláhlápos). Telepeik között előfordul, lakásaik talpas vagy boronaházak, ovális vagy négyszögletes, földbe süllyesztett kunyhók, amelyek közepén tapasztott tűzhely állott. Főként szarvasmarhát tartanak, jelentős lóállományuk van. A nagyszámú bronzsarló ellenére is kisebb jelentőségű volt a földművelés, a hús nagy részét is vadászattal szerezték.

Megtelepedésük után **újra felvirágzik az Érchegység környékének bronzművessége**. Szinte minden eszköz, szerszám, fegyver és ékszer bronzból készül: fejszék, sarlók, kardok, lándzsák, övek, tűk, bográcsok majdnem számtalanul kerülnek a földbe ásott raktárleletekbe, mint Ispánlakán, Felsőmarosújváron, Nagysinken és Marosfelfalun (Cincu-Suseni-„horizont”).

A halottait elhamvasztva, urnában elásó **Gáva-kultúra népe és a vele rokon csoportok** mind nagyobb területet kerítenek birtokukba a késő bronzkor végén. Telepeiket-temetőiket Erdélyen kívül megtaláljuk a Bánságban és Tiszántúlon, a Kárpátoktól keletre Galíciában és Besszarábiában (Holihrad és Kisinyov-kultúra). Egyes csoportjai még a Dnyeper vidékére is eljutnak az erdős sztyeppen. A Kárpátoktól délre, Havasalföldön és Észak-Bulgáriában is olyan népesség lakik e korban, amelyik anyagi kultúrájának maradványaiból ítélve a Gáva-kultúra népéhez hasonló nyelvet beszélhetett (Babadag- és Pšeničevo-kultúra). Ez a terület nagyjából a dákok, géták, műszök később ismert lakhelyeivel azonos.

A kései bronzkor vége és az említett népeknek az antik forrásokban való föltűnése között nem számolhatunk olyan jelentőségű népmozgalmakkal, amelyek a népesség zömének kicserélődéséhez vezetnének ezen a nagy kiterjedésű területen. Ezért valószínű, hogy a **Gáva-kultúra és a rokon emlékcsoportok a dákok, géták, műszök elődeinek hagyatéka**. Eredetük világos: a helyi, középső bronzkori lakosság helyben maradt közösségei és a hódító halomsírosok lassú összeolvadási folya-

matának végeredménye a **közös vagy hasonló nyelvet beszélő népek kialakulása a késő bronzkor végére**. A késő bronzkor közepén a stabilizációt segíti elő egy

43 (szkíták, 750 körül)

keleti eredetű lovas népcsoport szervező ereje is. Igaz, uralmuk nem tartós: kaukázusi baltáikat, sajátos kantártartozékaikat más kincsekkel együtt még jóval a késő bronzkor vége előtt elrejtteni kényszerülnek, nemcsak Erdélyben, hanem a Duna-túlon és a Dráva-Száva közén is (Felsőmarosújvár, Ispánlaka, Karánsebes, Kőfarka). Velük együtt - úgy látszik - feltűnnek a vasművesség első nyomai (Oláhlápos, Bogda, Babadag). Erdélyben ezután hosszabb békés fejlődés tanúi lehetünk, a kovácsok főleg fejszékét és sarlókat gyártanak, mint a késő bronzkor vége felé elrejtett raktáraikból kiderül (Mojgrád, Pusztatóti stb.). Ezek a szerszámok fegyvernek is alkalmasak voltak, mégis főleg a gazdálkodást segítették. A bányászok és kereskedők nyugalmas életének a késő bronzkor lezáródásakor vége szakad. A Duna vidékén, a Kárpát-medencében ekkor újra

44

ázsiai lovascsoportok tűnnek föl, alaposan megbolygatva a parasztfalvak lakóit. A különböző népekből összeverődött jövevények - sokszor egymással is harcban - egész falvakat telepítenek át, néha nagy területeket néptelenítenek el. A népmozgások hullámainak lecsillapodása után különböző, néha egészen kicsi, többnyire kevert etnikumú közösségek jelennek meg a Duna mentén (Balta Verde-, Bosut-, Dálya-, Mezőcsát-csoport). A Gáva-kultúra és a rokon csoportok területén belső lakosságcsere történik, így Erdély késő bronzkori lakosságának nagy része is elvándorol az események következtében, alighanem a Kárpátokon túlra. Elhagyott falvaikat a jövevényekkel együtt Al-Duna-vidéki, kisebb részben dél-dunántúli telepések foglalják el.

A Basarabi-kultúra népének első elemei a Maros középső folyása mentén föl (Gyulafehérvár, Tártaria-Alsó-Tatárlaka stb.), később az egész Erdélyi-medencében megtelepülnek (Marosvásárhely, Maroscsapó, Kolozsmonostor). Itteni telepeiket a havasalföldiekkel ellentétben huzamosabb ideig használják, gyakran meg is erősítik. Sövényfalú, sárral tapasztott házaik között gyenge szerkezetű

felszíni épületek is emelkedtek, főként állattartásból éltek. A népesség jelentős része fémművességgel foglalkozhatott; jellemző, hogy a határvidéken olyan leletek kerülnek elő, amelyek az erdélyiek által nem (vagy igen ritkán), de a környéken használt bronztárgyakat tartalmaznak (Marosportus, Alvinc, Vajdék).

Kifejlett vasművességgel találkozunk; a fegyverek, szerszámok után a lószerszám részei, majd a ruhatartozékok is mind gyakrabban vasból készülnek. A jövevények hamar elhagyják bronzból gyártott alkalmatosságait, így a korábbi bronz kantáralkatrészek (Maroscsapó) helyett vasablakot kezdenek gyártani (Maroscsapó, Maroskeresztúr); formára ugyanolyanokat, mint előbb bronzból. Fegyvereik - kardok és akinakészek („szkíta” török) - gyakran hasonló formájúak, mint a késő bronzkori, nyitott karikás markolatvégű kardok (Aldoboly, Maroscsapó). Előfordulnak egyélű, görbe hátú török is, olyan T alakú markolattal, amilyeneket szomszédai,

45

a Balta Verdecsoport sajátos fegyverein találunk (Miriszló, Borosbenedek).

Aranyfeldolgozásukról nem sokat tudunk, azonban gyanítható, hogy a Kárpátok vidékének több aranytárgya itt készülhetett, mert a Mihályfalván előkerült korai leletben többek között megtalálható a dályai kincs karperecének és a michalkowói kincs szárnyas gyöngyének párja. Később is csak elvétve tűnnek föl aranytárgyak, ezért valószínű, hogy többnyire a kereskedelemnek dolgoztak.

Ez a szigorúan rítustartó kora vaskori népesség kétségtelenül közeli rokona a kelet-európai szkítáknak. Az 5. század végén író - de Hékataiosz 6. század végi adatait használó - Hérodotosz pedig úgy tudja, hogy a Maros az agathürszöktől folyva ömlik a Dunába (IV, 48). Másrészt az agathürszök a neurok szomszédai (IV, 125), az utóbbiak viszont a Bug mellett, a Türasz (Dnyeszter) forrásvidékén laktak (IV, 17, 51). Ezek az adatok nemcsak Erdélyre vonatkoztathatók, hanem a Kárpát-medence egész keleti felére vagy általában a Kárpát-medencére.

A 6. század végén Dareiosz perzsa király szkíták elleni európai hadjárata idején az agathürszök a szkíták ellen fordulnak. Ez perzsa-agathürsz kapcsolatára, potenciális „szövetségre” utalhat, s en-

nek fényében figyelemre méltó, s talán nem véletlen, hogy Dareiosz egyik felirata éppen Erdélyben, Szamosújvárott került elő.

Hérodotosz (vagyis Hékataiosz) azt mondja, hogy az agathürszök finomak és arannyal ékszerkeztek, nőközösségben élnek (IV, 104). Utóbbi csoportra vagy többférjűségre vonatkozhat, itt alighanem a második értendő. Mindenesetre az erdélyi temetők kései korszakára (nagyobb részük ide tartozik: Csombord-típus) a hékataioszi adatok alig illenek, természetesen hát, hogy a korai időkre kell vonatkozzanak.

Az erdélyi agathürszök 500 körül még terjeszkednek, jellegzetes készítményeik megjelennek az Alföld keleti felén (Ártánd).

46

Amikor az 5. század elején erre a vidékre **havasalföldi (Ferigile-kultúra)** és **közép-balkáni csoportok települnek**, földjük ugyan alföldi birtokait, erdélyi telepeik viszont békében maradnak. A Kárpátokon belül s kívül elterjedt fémmunkákból (tükrök, akinakészek, tegezárak stb.) azt is tudjuk, hogy továbbra is ők látják el a szomszéd vidékeket (néha távolabbi területeket is) közkedvelt szkíta tárgyakkal. A görög világ látóköréből azonban eltűnnek. Hérodotosz még említi egy, az 5. század közepe felé élt királyukat, Szpargapeithészt (IV, 78), utoljára pedig Nagy Sándor tanítómestere, Arisztotelész nevezi meg őket: szerinte törvénytisztelők és éneklük törvényeiket (*Problemata* 19, 28). A 4. század közepén még Erdélyben éltek. Ezután - a régészeti anyag tanúsága szerint - nem temetkeznek többé az agathürsz temetőiben, Erdély lakosai magukra hagyják halottaikat, s szinte maradéktalanul elvándorolnak. Menekülésük oka:

47

a kelták megjelenése. Ezek már a 4. század végén föltűnnek a Balkán hegység keleti felén, 335-ben békeköveteket küldenek Nagy Sándorhoz, majd a Balkán hegység környékén Kasszandrosz veri vissza támadásukat.

Az elnéptelenedett Erdély egy időre hazát kereső csoportjaik kezére jut. A betelepítés régészeti nyomai jobbra a 3. század elejétől figyelhetők meg, addig csak néhány - Balkánt is megjárt - harcos temetkezését ismerjük (?Oláhszilvás). A

korai kelta stílusú leletek, amelyeket az erdélyi La Téne-anyag többségétől eltérően kelták hagyatékának tarthatunk, jellemző módon az Érchegeység közelében (Nagyenyed, ?Oláhszilvás) és a Sajó, Nagy-Szamos vidékén (Újós - ha ide tartozik -, Erked, Csépán) található. A későbbi Dacia erdélyi részének lakosai között csupán egyetlen, valószínűleg kelta eredetű népcsoportot ismerünk, a **kotinokat-kotenszeket** (Ptolemaiosz III, 8, 3., ILS 8965). Ezek másik, az Északi-középhegység nyugati felén megtelepedett részéről Tacitus azt írja, hogy - szégyenszemre - vasat bányásznak (*Germania* 43). Az adatok közötti összefüggés megengedi, hogy a daciai kotinokban a 3. századi kelta telepések utódait keressük. Ezek azonban számban elenyésző, de jelentős kisebbségét alkották Erdély kelta kori lakosságának.

48

A betelepülő népesség zöme **alföldi dákokból** állt (Vekezug-csoport), Az Erdélyi-medence lakosságának kultúrája ettől az időtől kezdve, a dák királyság korára fokozatosan átalakul. A sávosan festett edények ugyan még az i. e. 1. században is bekerülnek a sírokba (Baráthely-Paratély), s a vasművesség hagyományai töretlenek, a műveltségi rétegek azonban kiélezülnek egy újjal:

49

a „dák várak”, a „dák ezüstleletek” pontusi költődésű anyagával. Ebben a folyamatban **havasalföldi és moldvai népcsoportok beáramlása is fontos tényezőnek tűnik: hogy** Boirebisztasz királyságának határain belül vagy e királyság létrejöttének előzményeként, ma még nehezen eldönthető kérdés. A Fekete-tenger menti görög városokkal való szoros kapcsolat, a **dákok és geták** közös fennhatóság alá kerülésére mutató adatsor azonban vonatkozásaiban inkább a dák királyság történetének része.

A dák népről szóló legkorábbi híradások kora és hitele vitatott. Nem valószínű az az ókori feltételezés, amely szerint az újattikai komédiákban (i. e. 4. sz.) szereplő Daosz nevű rabszolgák dákok lettek volna, mert a dákok első biztos említése legalább két évszázaddal későbbi időre vonatkozik, a rómaiak pedig még ennél is később, 76-73 között érték el először a Dunát. Adataink használ-

hatóságát egyrészt az korlátozza, hogy a részletes elbeszélő forrásoknak csak kivonatai maradtak ránk, ezekben pedig az egyes népekre vonatkozó történeti visszapillantások gyakran több korszak eseményeit tömörítik. Nem tudott ezért a kutatás egyetértésre jutni abban a kérdésben, hogy Oroles dák király valamikor az i. e. 2. században harcolt-e keleti szomszédai, **a kelta basztarnák** ellen, vagy pedig ennél egy jóval későbbi, bár éppígy meghatározhatatlan időpontban. Nincsen eldöntve az az alapvető kérdés sem, hogy Rubobostes király, akinek egy forrásunk a dák hatalom megnövekedését tulajdonítja, az első jelentős dák uralkodó volt-e valamikor az i. e. 2. században, vagy pedig neve egyszerű elírás a dák hatalmat eddigi tudásunk szerint valójában megalapozó Burebista király neve helyett. A másik nehézség a dákok kétféle elnevezéséből adódik. A Balkán félsziget keleti felét, az alsó Duna völgyét és Erdélyt lakó trák nyelvű törzsekre több megkülönböztető elnevezést használtak a görög és a római irodalomban. A görög kultúrával igen korán kapcsolatba került tulajdonképpen trákok lakták a Balkán hegységtől délre fekvő és Macedóniával kelet felől határos területet, a geták a Balkán hegységtől északra és az alsó Duna partján elterülő vidéket. A **görög források az erdélyi dákokat, akik a trák nyelvű népek közül utolsónak kerültek az antik világ látókörébe, szintén getáknak nevezik, a görög forrásokból merítő római történetírók pedig gyakran önkényesen dáknak fordították a „geta” népvét akkor is, amikor a tulajdonképpen getákról volt szó. Épp ezért kritikával kell kezelnünk azokat a szórványos adatokat, amelyek a dákok részvételét említik egyes olyan harcokban, amelyeket a rómaiak az i. e. 2. és 1. században Macedónia északi határán vívtak különböző trák, geta és kelta törzsek ellen.**

50

A 116-118-as **szarmata** háború megmutatta, hogy Daciának kevés a jelentősége a Dunától délre eső provinciák védelmében, a támadások megelőzésében. A

51

jazigok a tartomány nyugati, a roxolánok a keleti oldalán, tehát a Bánságon és Havasalföldön keresztül betörhetnek a birodalomba, s ezt az új tartomány sem tudja megakadályozni. Dacia Porolissensis völgyekkel tagolt hegyeinek néhol sűrű

táborsora

52

az észak felől támadó **szabad dák, dák kultúrájú kelta törzsek (anartii), valamint a később szintén észak felől érkező germán törzsek (buri) betöréseitől védte a tartományt.**

53

Ezek a dákok a tartomány északi és keleti szomszédságában élők, meg nem hódított vagy a dák háborúk után elmenekült, ún. **„szabad dákok”, valamint a karpok és a kosztobókok** voltak. A 2. század közepétől az északnyugatról délkelet felé tartó

54

gót vándorlás a birodalom határain, a Kárpát-medence északi felében élő népeknél, a markomanoknál, a kvádoknál, a jazigoknál, kosztobókoknál eleinte nyugtalanságot, majd háborús feszültséget, végül másfél évtizedig tartó súlyos háborút okozott." (Kiemelések tőlem.)

A többi bevándorlás ismert a korábbiakból:

55

Szarmaták a Partium északi részén

56

A hunok Kr. u. 380 után

57

Az avarok 568-ban

58

Az avaroktól lemaradó három törzs 598 táján

59

A griffes-indás nép - László Gyula népe - 670 körül

60

Árpád népe 895-ben

61

Besenyő és kun részlegek betelepülése

Kezdetben az EGY honfoglaláshoz képest a III. fejezetben tárgyalt 29 hatalmas számnak tűnt. Most Erdélyt is áttekintve 60 körül járunk,

és még nem esett szó a Felvidékről, a Kárpát-aljáról és a Délvidékről. Feltehető, hogy utóbbi területek is bővítik majd a bevonulások számát, így elvileg akár 70-es nagyságrend is elképzelhető már.

Mindenképpen új helyzetben vagyunk a Kárpát-medence és a sztyeppe kapcsolatainak, viszonyának feltérképezése során. Nyilvánvalónak, sőt elkerülhetetlennek látszik új magyarázat a kapcsolat mikéntjére.

A magyarázat egyik fele részleteiben olvasható korábbi könyvemben, *A magyar ókor*-ban. Ebben felvázoltam a Kárpát-medence és a sztyeppe népeinek okkal feltehető közös eredetét, amelynek gyökereit a kőkori időben a gravettiek – őskárpátiak szétáramlásában véltem felfedezni. Sokat segítettek azok a kutatók is, akik 40 000 éves távlatokban gondolkodva tettek közzé a Kárpát-medencével vagy éppen a teljes Euráziával kapcsolatos elgondolásokat.

A magyarázat másik fele nem várt helyről érkezett. Mario Alinei olasz nyelvészprofesszor 2003-ban Bolognában megjelent *Etrusco: una forma arcaica di ungherese* c. könyvében írja, hogy a sztyeppe népe az őskőkori eredetű a paleolitikumból, mely egységes népi jellegű és egy nyelvű műveltséget mutat.

Egyelőre elégedjünk meg azzal a feltételezéssel, hogy Árpád honfoglalása nem választható le a többi 55-70-ről. Értelmetlen tovább tagadni a sztyeppei bevonulók egymással fennálló szerves kapcsolatait műveltségükben, nyelvükben, vallási képzeteikben. Legfőképpen pedig az vált értelmetlenné, hogy Árpád népét valami rokontalan finnugor népségnek tekintse a magyar történetírás. Annál is inkább, mert ugyanakkor a magyar régészet finnugor bevonulást még sohasem írt le. Márpedig ha soha senki nem írt le ilyet, akkor mi értelme lenne a "finnugor" Árpádról akár egyetlen szót is ejteni (akit egyébként "turk"-nak tartanak)? Tovább rontja a finnugorok elméletét két hun szó példája. A magyar "kéz" = hun "kezi", a "vér" = veri". Ezek történetesen a finnben is megvannak. Eredetük azonban korántsem biztosan finn eredetű. Lehet hun, de lehet az őseurázsiai ragozó nyelv hagyatéka is. E példával csak arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy ab-

ba kellene hagyni azon ásatag gyakorlatot, ha magyarral rokonítható szavakat fedeznek fel más nyelvekben, csakis és kizárólag mi lennénk az átvevők. Kellő vizsgálatok hiányában ezt a hunmagyar viszonylatban sem tekintem járható útnak.

A szerves műveltség kutatása az utóbbi 15-20 évben jelentős eredményekre jutott Magyarországon, de nyelvi leletekre várnunk kellett egészen a legutóbbi évig, amikor Dr. Detre Csaba engedélyével egy kb. 400 szavas hun nyelvi mintaanyagot némi nyelvtan kíséretében közzétehettem a világhálón. (www.kitalaltkozepkor.hu), amelyet kérésemre dr. Timaru-Kast Sándor a keltával is összevetette. (www.kitalaltkozepkor.hu) Ezek a szerző szerint Kr. u. 500 és 700 közötti kaukázusi és krétai nyelvállapotokat rögzítettek. Első benyomásunk szerint a közölt szókészlet kb. fele azonosságot vagy hasonlóságot mutat a mai magyarral, míg a feltárt nyelvtani gyakorlat hiba nélküli azonosságokat sejtet. Így pl. a "mi vagyunk" = "minkh vogyjmunk" visszaköszön Árpád-kori iratainkból is, de parasztembereink mai szóhasználatából is.

Kérdés ezen túlmenően, hogy a hunnal nem egyező szókinccs tekinthető-e a Kárpát-medencei magyar nyelv hagyatékának? Kérdés lehet az is, hogy két azonos elven építkező nyelv között mennyi idő - hány ezer év - alatt keletkezik annyi eltérés, amennyit itt fellelni lehet? Kérdés lehet az is, hogy e leletnek milyen a viszonya a török, finnugor és ún. indoeurópai nyelvekhez?

Detre szószerkezetében szerepel a "madü" = nagy szó is. A kínaiak emlékeznek egy "Modu" nevű hun királyra, "Madüész" méd-szkíta királyként veri szét az asszír birodalmat, Kisázsiaiban "Midász" király 40 méteres kurgánt kapott sírhelyül. Nem sok egy kicsit a nevek megjelenése? Dehogyan, mind nagy királyok voltak, de csak most tudunk velük valamit kezdeni a hun szavak ismeretében. Ugyanígy 2004 júniusában elhangzott előadásában Czeglédi Katalin nyelvész az eurázsiai helynevekről tartott előadást a "Magyarország és a Kelet" c. konferencián. Megütötték a fülemet a "jelga", "jelega" stb. alakú folyónevek, miközben a folyó hun nyelven "volghjagh" lenne. Na és hogy állunk a Volgával, a Dnyeperrel (=Kücsükvolghjagh = kislefolyó) és a többi feltárt helynévvel? De nem akarom elvenni a nyelvészek

kenyerét. Most, hogy már van mivel dolgozni, megkezdhetők a nyelvészeti kutatások, ahol az eddig érthetetlen életre kél.

Annál is inkább, mert időközben újabb hun forrás is akadt, Tutsek Árpád Izsák szerep, teológus 20 évnyi örményországi szolgálata során 650 hun eredetű örmény szót talált (Demokrata, 2004/25. 48-49. o.):

"Az örmény kultúra közvetítésével még sok közös hun-magyar szó származása érthető meg, mely az említett kódexekben is fellelhető, és megfejtésre, feltárára vár. Ilyen örmény, illetve hun-magyar szó:

áhor – akol, bán – bán, bárcunk – bérc, dzidz – csecs, diág – dög, bek – békés, but – buta, kosz – kosz, kos – kos, ászonk – azok, szur – szúrós, szusz – szusz, jelk – kel, hupdál – huppan, csámán – kömény, gágán – kőkény, küviv – kuvik, gögu – kakukk, hépel – hibáz, hapepá – hibás, tur – tör, ture – törvény, dzsidzi – zszsik, ishán – ispán, zufr – cefre, tárnél – zargat, tump – domb, jerekeh – gyerekek, pájc – pác, degh – tér, zángel – zengeni, zankag – harang, dhá – dalia, sár – sor, dárdám – tartam, vádzsár – vásár, dáh – dal, szákár – szák, szárjág – szarka, pidzár – picur, pizsak – pizok, li – teli, báhánck – parancs, puk – pukkantás, dung – tőke, nodár – nádor, csáruh – saru, sub – suba, surgál – sűrög, menk – mink, ferfál – forgolódik, sárel – sorol, saháb – sarab, sád – sok, serep – serpenyő, sehám – selyem, áhá – aha dzsendzsehel – csivitel, hov – hűvös, hod – hodály, mehu – méh, szird – szív, sinel – csinál, dngel – döngöl, lökel – lokni, tekeril – tekerget, dzámdzel – csámcsog, huzel – húz, tápdál – tapsol, szerdzsel – szürcsöl, hrgál – horkol, hárpel – hörpöl, stb.

Az Adzsárján-féle örmény etimológiai szógyök-szótár 18 nyelvet vet össze és figyelembe vett már néhány magyar nyelvészeti kiadványt is. "

Tutsek Árpád egyelőre töredékes szógyűjteménye erőteljes hun részvételt sejtet az örmény etnogenezisben, egyben alátámasztani látszik a sztyeppe körüli népek kialakulásáról egyfajta általános összefüggést, ami mindenütt sztyeppei nyelvi anyag megjelenésével járt a beolvadások során. A lelet intenzitása, a nyelvtani és gyökelemek következetes használata valósággal azt sugallja, hogy az örmények olvadtak be a hunokba. Ez a lelet is van annyira "archaikus magyar", mint

Alinei etruszk nyelvészeti fejtegetése. Sőt, ősi szógyökeink is hibátlanul bukkannak elő. Tutsek itt bemutatott szóegyeztetéseiben a szavak más-salhangzós gerince hiba nélküli. Mivel a nyelvünk szavaiban tárolt információkat a mássalhangzók viszik, ezért két azonos nyelvről kell megemlékezzünk, amelyek tájnyelvi változatai egymásnak.

Ha Alinei egy sztyeppei nyelvről és népről beszél, akkor ez a hun nyelvi lelet felértékelődik a jövőben, mint összehasonlításokra alkalmas nyersanyag. A magyarral egyetemben. Ne legyünk hát szerények, miközben szegényebbek leszünk néhány illúzióval. Árpád vezér sajnos nem maradhat "az egyetlen" magyar honfoglaló fejedelem. Osztoznia kell 50-70 vezértársával e dicsőségben. A sztyeppei nép tömeges, nagyszámú és folyamatos Kárpát-medencei honfoglalásai Kr. e. 2200-2000 táján kezdődnek, és IV. Béla idejéig tartanak.

Végezetül pedig újól megragadom az alkalmat felhívandó a figyelmet Ornella Semino és 16 társa által a Science magazinban 2000-ben közzétett cikkére[†]. A mai Magyarország lakosságának 13 %-a viseli az EU18-as gént, mely 40000 éves és 60 %-a az EU19-est, amely ennek későbbi helyi változata, és úgy 20000 körül helyben jött létre. Ez nemcsak azt jelenti, hogy mai népességünk háromnegyede legalább 20000 éve él a Kárpát-medencében, hanem azt is, hogy az imént felsorolt beköltözőkben is benne kellett legyen ugyanaz a gén. A genetika nem várt oldalról támogatta meg mindazon magyar kutatókat, akik az elmúlt évtizedben a 40000 éves távlatokban látják magyarázhatónak a Kárpát-medence történelmét.

2004. október - 2005. január

[†] http://hpgl.stanford.edu/publications/Science_2000_v290_pl155.pdf

Tomory Zsuzsa

ISTENES MAGYAR EMLÉKEINK

I. RÉSZ

A kisdéd megjelenését bölcsek jósolták, királyok, pásztorok ünnepelték, angyalok hirdették, s még a csillagok is megálltak útjukban csodálni az újszülött gyermeket. Újszülött életet.

E megszokott kép könnyen vált különböző népek vallásának központjává a maga fenséges egyszerűségében, de mögötte minden esetben fellelhető az illető nép kereszténység előtti hitének nyoma.

Magyar Karácsonyunk népi emlékei időtlen idők mélyéből a Teremtés idejéből indulnak el. A magyar Karácsony már kialakult hitregéjének tárgyi emléke legalább 12 000 éves múltra tekint vissza, nyelvi, mondai eredetét csillagászati korokkal mérhetjük talán.

Karácsony szavunk régen, a keresztény korszak előtt is létezett már. A teremtés mába vezető ívén két évszámot hangsúlyoz népi emlékezetünk. Ősi népi imádságainkban megőrzött „...Ötezer telt, ötezer múlt...” időrögzítés a sumír panteonban feldarabolt Egy Isten nyelvi és eszmei hanyatlásának idejét idézi, s az ezzel bekövetkező nyelvi egység romlását is

Hazánk földrajzi határain belül az 1000 év jelölte idő az, amikor „Szűz Mária születék”. Amikor az ősi hit Boldogasszonyának nevét és szerepét kénytelenek voltak átruházni Máriára az új vallás képviselőinek nyomására, kik akkor még nem eszméltek annak tudatára, hogy a kettő egy, s az „új hit” népünk ősi hitének homályosan visszavetülő sugara csupán.

Talán sehol a világon oly bensőségesen, lelki kényszerből nem ünneplik a Karácsonyt, mint azt a még gyermekkorom emlékein belül élő falu tette. Betlehemezéseink tartalma, szövege a kereszténységet megelőző időkbe vezet vissza, s megmaradt töredékeiben is egy hatalmas, fény és életszületést ünneplő emléket csodálhatunk. Ezen ősi karácsonyi emlékek, szokások az erőszakos térítések nyomán beszüntetett regösénekek egyenes ágú leszármazottai. Regösénekeink viszont az ősi táltos-papság által megőrzött tudás emlékei.

Kodály Zoltán szerint napjainkban a legmagyarabb vidék Erdély, s a Magyarországon csak töredékeiben fellelhető karácsonyi néphagyományok — gyűjtései idején — még teljes egészükben éltek Erdélyben. Néprajzosaink bár betlehemezéseinket a nyugati bábjátékok folytatásának tartják, mégis csodálkozva állapítják meg, hogy **minél jobban távolodunk a nyugati országhatártól, annál inkább terebélyesedik a karácsonyi hagyománykör, s mélyül az eszmei tatalom.** Ennek dacára nem jutottak el azon felismeréshez, hogy hagyományaink nyugatvá korcsosult maradványai a nyugati keresztény egyházak körül fellelhető bábjátékok éppen úgy, mint Csodaszarvas hagyományunk értelemvesztett töredéke a nyugati, mélyebb értelem nélküli karácsonyfa ünnepelés, vagy Hubertus monda. Az ősi Karácsony — napszületés — az új élet — új év valamikori egy voltát bizonyítják népszokásaink, imáink. A Hegyet Hágék Lőtöt Lépék című ősi imagyűjtemény „Ó szép Jézus” című imája (705. old.) a gyermek nap, a gyermek Magor hitkörrel azonosul, amikor már a bölcsőjében is hatalmas erőt tulajdonítanak neki — mint ahogyan a Kalevala tőlünk örökölt hagyomány szerinti gyermekének is.

A **Baranya megyei Sásdon** így emlékeznek meg róla:

*„Jobb keziben aranyalma,
Bal kezibe jaran' vessző
S azt az almát fel-fel hajtja,
Bal kezivel le-lekapja.
Felmentyibe úgy zúgadaz,
Lejöttyibe s úgy zengedez,
Zúg az erdő (e) szép ződágval,
Zeng a mezű szép áldásvol...”*

A szövegközlő, aki **Moldva Klézse** nevű helységéből származott a Dunántúlra, a következő magyarázatot fűzi a történésekhez: *„Emberek, iljen jó élő emberek összegyűltek, tuggya kinek kedve vót, s hárman, négyen, ötön is, s aztán tuggya bémentek az ablak alá s énekelték, tuggya, hogy hogy csengett a falú! Hogy milyen szép vót... Kit csak a szűve húzott,*

mindenki elment. Összegyűltek, osztán behítták, ettek, ittak, tisztelkődtek. Aztán még mentek arrébb. Aztán még, ha úgy akarta odaragadt még az es, akihöz bementek. Hezzik ragadt, hogy ment ő es csoportba velük. De szép vót nagyon! Annyira szerettem, tuggya, én ott, hogy amikor a Karácsony jött, akkor tudtuk, hogy mi az a Karácsony...” (V.8)

Berze Nagy János még az 1930-as években is bőven talált regösénekeket, hagyományokat **Baranyában**. Az egyik ilyen gyűjtésének érdekessége, hogy magát Jézus Urunkat is belevonja a regölésbe, mint a regösének szerzőjét.

„Dicsértessék a Jézus Krisztus! ...Mikor a Jézus a földön járt, mondá: Ne bújj gazda ne bújj! Mink is vagyunk, mink is, szent István szolgálai. Szálljon e házra szentlélek áldása. Haj! Regő rajta, Haj! Regő rajta...”

E bekezdő után következnek az újévi jókívánások, s végül a Csodaszarvas rege. Jelen voltak még gyermekkoromban is betlehemeseink jóvoltából a pásztorok, angyalok, lángos csillag, a jászolban, szalmán születő gyermek, s a bohózati alakká átminősített, láncos botú „vén dadó”, népünk ősi vándor tanítója, táltosa, aki nem engedi a régi hitet feledésbe menni.

Ősi Karácsonyunk előestéje az öreg, búcsúzni készülő Nap ünnepe, akit ereje teljében Szép Miklósnak, Magornak hívott népünk. A téli napégyenlőség Öreg Miklósának hófehér felhőkből van szakálla, fényből szövött vörös palástját fehér hószegély borítja. Érzi, hogy ereje fogytán; elindul, hogy végzete beteljesülvén, Karácsony sötét éjszakáját követően ismét újjászületve áldhassa e földi életünket. Távozása előtt leteszi népünk asztalára a múlt évi termés bőségét jelző ajándékokat: almát, diót, narancsot, s ezek egyúttal az új élet letéteményesei is. Magjaikba rejtve ott szunynyad a tavasszal ég felé nyúló élet.

Öreg Miklós távozásakor a falusi élet magányos csendjében indul el Csodaszarvasunk. Agancsai között ringó bölcsőcskében új életet hoz, hogy az év legsötétebb éjszakáján, a titkok éjjelén új fény születését hirdesse. Maga az ember pedig ugyancsak szerves részévé válik a teremtés csodájának. Beszél, zeng körülötte a természet, megszólalnak az állatok is, hogy dicsérhessék a most újjá születő égi fényt. A csodák éjszakája, szent születések éjszakája a Karácsony népünk életében. A szent anyaság ünnepe, Nagyboldogasszonyunktól indulva Kisasszonyunkon át a ma „boldogasszony ágyában” életet adó anyáig. A Karácsonyt ünneplők emlékeznek ősi Boldogasszonyunkra, aki-

nek kebelében forgó kereszték, égi fények, születendő napok nyugosznak, s aki időtlen idők vajúdásával szülte meg az első fényt, az Életet: *„Óh drágalátos Szűz, mennyben tündöklő fényes tűz...”* (V.8). **Korok Nagyasszonya, Korasszonyunk** az új fényt, éltető szép Napunkat szent **kerecsenmadara** szárnyaira bízva küldte le az ég tengerében úszó földecske sásos szigetére, ahol majd Kisboldogasszonyunkkal elindítja az emberi életet, megismételve újra és újra az első szent teremtés csodáját. Ennek emlékére maradt fenn hazánk nyugati határainál máig dívó karácsonyi kerecsenrepítés. S ezen első lápos földecske úszó kosárka az újszülött napocska, újszülött emberke első bölcsőcskéje, melyre később már csak királyokat, nagy szerepre hivatottakat bíz a tőlünk távolszaktadt népek tőlünk átvett, de már meg nem értett hagyománya.

Az elsőszülött Gyermeke emléke megtalálható — közvetítésünkkel — a Kalevalában, midőn a Titkok Gyermeke születik, s ott van Cyrus, Mózes születéstörténetében éppen úgy, mint hagyományaink sumír közvetítésű irodalmában, az ószövet-ségi Példabeszédek könyvében is. (Példabeszédek 8:22-33)

Magyar emlékeink szerint: *„Ég szülte Anát...”* (V.8). Ő az egyetemes ósanyag, a világúr, belőle sarjad az Élet arany fája, s arany fa aranyos gyümölcse, napocskánk. *„Amott kerekedek egy kerek dombocská, azon nevelkedik egy édes almafa...”* mondják fent idézett népi imáink. Ő a fényes nap anyja, a karácsonyi „szent szüle pár” asszony alakja. Mellette az Örök Teremtés Ura, kinek **örökkévaló** lényét **öreg** férfiakkal **jelképezte** népünk, s e két fogalom együvé tartozását nyelvébe is beleépítette. **Kettejük között foglal helyet szűz ölelésük gyümölcse, az égi Fény.** Ő a Titkok Gyermeke, Szenvedés Gyermeke. A Csodák Gyermeke, **kinek élete éppen úgy egyetemes, mint szüleié.** **Ezért ő az elsőszülött, az egyetlen, egyetemes Élet.**

Erdélyben, 1763-ban gyűjtött szöveg így emlékezik meg fentiekről:

*„...jaj szegény mind fázik,
könyveitől ázik
Mert nincs meleg dunyhája,
sem cifra nyoszójája:
A széna a párnája,
Ökör, számár lehelt ő reája
Barmok szája melegítő kályhája...”*

Dunántúlon, 1815-ben fellelhető szöveg hasonlóképpen szól:

*„Jaj szegényke fázik,
Könyveitől ázik,
Mert nints néki ruhája,
Hideg ágyotskája,*

*Kis szalma,
Kis széna
Barmok szája melegítő kálhája,
Ökör, szamár melegítő dunyhája.”*

Nemcsak értelmi eltolódás nincs a majd száz éves különbséggel mondott szövegben, de még a kifejezésmód is majdnem azonos. De még ennél is meglepőbb, hogy a Kalevala szövegét kutató tudósok szerint, a Kárpát-medencéből sok ezer évvel ezelőtt kivándorolt, s Karjalában megtelepedett magyar törzs révén átörökített ősi szöveg is majdnem azonos gondolatokat, s Vikár Béla fordításában azonos szavakat tartalmaz, a Kalevala szövegébe építve:

*„Mariatta magasztos magzat,
Viszont bölcsen válaszola:*

*.....
Nagy fiat fogok én szülni
Nemes nemzetűt nevelni...*

*.....
Sebbel-lobbal tovainal
A fenyvesi házikóba,
A Tápíó menti ólba...
Odaérkeztivel aztán
Maga szóval így szólal:
Lehelj rám, te jámbor kis ló,
Lehelj rám, te húzó csitkó,
Fújj fejemre fürdőt, enyhét,
Küldd reám a gőz melegjét...
Kis fiacskát szül ott aztán
Gyöngye gyermekét a szalmán,
A lovacska lába mellett.*

*.....
Titkon a kicsikét tartja,
Szépségesét dajkálgatja,
Ápolja az arany almát,
Ezüstből való botocskát...”*

Karácsony szavunk ősi, mint magyarságunk, s mint minden Istennel, teremtéssel kapcsolatos

szó, a teremtés hajnaláig visz bennünket vissza.

Népünk hite szerint az első élet a Kárpát-medence védő karjai között, a Csallóközben jelent meg. Ismerték még a Csallóközt Tündérek Szigete, Fényesköz, Aranyköz néven is. Ezen örök tavaszú, Isten áldotta szigeten éltek boldogságban az Égi Csallóközből ide költözött Tündérek. Nem ismeretek se sötétséget — hisz lényükből fény áradt — se betegséget, se halált. Királynőjük **Tündér Ilona, az e földi Élet anyja**, a föld és lég — világunk anyagi részének — megszemélyesítője. Életet adó párja a Nap, kit magyarul Magúrnak neveztek. Itt dajkálták életre az első embert, kit magyarul magyarnak hívnak a mai napig is. Ilona és Magor felett őrködik a Mindenség Ura, az Ős Ok, magyarok Örök Istene, Öreg Istene, kinek jelenlétéről a teremtés ad hírt. Mellette párja, a beteljesülésre váró, álmodó, emlékező Ős Anya, ki időtlen idők vajúdásával szülte teremtett világunkban megnyilatkozó, égi fény szárnyán hozzánk érkező Életet. Napokat, naprendszereket. S nyomában indul el az idő. Ő a Korok Nagyasszonya, Nagyboldogasszonyunk, Korasszonyunk. Jelképe az önmagába visszatérő kör, a korona, a szent anyaméh szülő valósága, mely a születés pillanatában királlyá koronáz minden gyermeket.

E szent születés magyar jelképeinek egyike a Turul szárnya alatt hordott korona. Szülötte „**koronabéli**” gyermek. E gondolatkör teszi a betlehemi újszülöttet „hercegecskévé”, s minden magyar anya gyermekét álruhás királyfivá. Napjaink irodalmában Mécs László állított e gondolatnak gyönyörű emléket, mely szerint csak édesanyja tudja, hogy királyfinak született.

Amint Csallóközünk a visszahúzódó őstenger nyomán nagyobbá vált, s a szárazföld is mind több teret hódított, úgy szaporodtak, gyarapodtak a magyar családok is. Önmagukat más-más névvel nevezve, más-más életfeltételek között, soha nem feledték ősi nyelvük emlékét, magyar hovatartozásukat. S nem feledték Istenüket. Minden létfontosságú dolgot Istenük nevéből származtattak. Csak érzékelés kedvéért, teljességre nem törekedve hozom mintának a következőket:

	Magyar törzs	Hún törzs
Isten neve	Ég	Mén
Isten lakhelye	ég	Menny
Teremtő ereje	Ige	Mony
Lényének lényege	igaz	men (ma: Amen = igaz)
Egység szava	egy	monno
Működési tere	egyház	
Jelképe	mag	ménrud, nimród
Embere	magyar	manó, manyó, menyecske
Gyümölcse	meggy	manna

Magyar Adorján bizonyító adatai szerint Isten, a Nagyisten neve mindig egy, a Fiú Isten neve mindig két mássalhangzós, hiszen már zárt, anyaghoz kötött közeg a működési területe.

Hasonló szabályt sejtek Baranya szavunk származékaiban is, mely ősi avar törzseink gondolkodását tükrözi:

Óserő	Er
Ósanyag	Anya
Szülöttük	Arany, a fény mezében megjelenő élet.

Anyagi világunkban megjelenve:

A Teremtő Isten	Bar-anya
Földanyánk	Bar-anya
A Teremtő jelképe	Bárány, (bar + any) napocskánk. Népdalaink aranszörű báránka, égi fényes bárány néven említik.
Embere	barát, s a szó eredeti értelme: Istenfia, ember gyereke
Jelképe	boróka, a teremtő, gömbölyű mag
Első hajléka	bárka
Első lakása	barlang
Fenti, Istennel és léttel kapcsolatos dolgok a felső ajakhangzós B-vel mondatnak.	

Átmeneti állapotot jelöl a P-R-es szócsoport:

Pír	
Pirkad	az éjjel és nappal közötti idő
Por	
Parány	az anyag legapróbb részecskéje
Parázs	az anyag felé omló tűz és erőny
Pernye	az égési folyamat következménye

Világi dolgokkal foglalkozik az első ajakhangos V kezdetű szóbokor:

Vár	
Virág	
Virona — őseink Viráganyókája, avarjaink Tündér Ilonája	

Ezek megfordításából keletkező R-V-s szavak ugyancsak anyagi dolgokkal kapcsolatosak:

Rovás — anyagba vésett gondolatközlő jelek

Ravó — világi tanító

Az ugyancsak e csoporthoz kapcsolódnak az F-R-es szavak, melyek az erőny e földön végzett munkájával kapcsolatosak:

Forog — a tűzgyújtás egyik előfeltétele a forgó fadarab

Fergeteg — a természetben észlelt erő

Az előbbiekhöz hasonló gondolatmenetű a jászok Nagyistenének Ős, Asz-isten neve, ki a teremtés Jó-istene. Egyszülötte a fény, kit Jizzu, Jós Jász néven ismert embere, s kinek nevét távolra szakadt népek már csak „Y”-al tudtak jelölni, mivel a név, s az ahhoz kötődő gondolatkör náluk már feledésbe merült, illetve mint átvevők, talán soha nem is ismerték. Minderről bővebben a „Jeremiás Magyarul” című dolgozatomban írok, itt csak annyit említek meg, hogy Jahve, régebben Jah a keniták Jó istene, s a jászok Jász, Jós, Jó istene azonos.

Mily fenséges, költői szépségű képek elevenednek meg ámuló szemeink előtt, őseink gondolatvilágának megismerésekor! Eötvösről jegyzik fel, hogy szerinte a tudós olyan művész, aki művészetét a tudomány nyelvén fejezi ki, de versben azt kifejezni képtelen. Magyar Adorján szerint őseink olyan tudósok, akik a természettudományi valót művészi szépségű képekben fejezik ki. Ugyancsak Magyar Adorján ihletett meglátása szerint, őseink mély, mait messze meghaladó természettudományi ismereteinek mondánivalóját csak saját, jelen fejlettségünk szintjén tudjuk felfogni. Tudásuk teljes feltárása, megértése a jövő magyarjának feladata.

A Világmindenség egységének, a fényszületésnek, földi életnek egymáshoz való viszonya népi tudatunkban időtlen idők óta töretlenül él és öröklődik át az utódokra. Ennek érzékeltetésére idézem a régmúlt és jelen ősi emlékeit:

Régmúltunk öröksége:

*„Amott kerekedik egy gomolyag felhő...
Csodálatos szarvas abból támad elő...
Csodafia szarvas, ezer ága-boga,
Ezer ága-bogán ezer fénylő gyertya.
Ezer égő lángjuk az égi csillagok
Gyújtatlan gyulladnak, oltatlan alusznak...”*

Későbbi örökségünk:

*„Itt es kerekedik egy kerek dombocska
azon növelkedik egy édes almafa*

*Édes az almája, csukros a virágja
Alatta ül vala Márton szép Ilona*

*Kötögeti vala maga koszorúját
Ágból, csemetéből, kósai rózsából.*

*Itt is ereszkedik egy gyalogösvényke,
Azon növelkedik egy égi bárányko*

*Jobb ó'dalán hozza áldott napnak fényét,
Bal ó'dalán hozza áldott hó'dnak fényit*

*Szöre szálán hozza apró csillagokat
Szarva között hozza nyócvan mise gyertyát...”*

És ma, Jánosi István tolmácsolásában:

*„Földesanya kúpszoknyája
óriási körhinta.
Spirál-plisszírozva a forgás fénycsíkjai,
Rajt' minta: szarvas, oroszlán
S mindegyiken lángszóke gyerek.
Földanya táncol – pörgenek.
S ha már a Nap is sunyít egy kicsit,
Előbújnak a katibogarak és gyerekkocsik.*

*Ó tenger csillaga Isis,
Emese, kinek méhéből folyó buzog,
Nőtényszarvas (agancsán gyertyák lobognak),
Kinek fia szélkötő Kalamona,
Kinek fia a sérült farkas sebét bekötő...
Kicsinyét emtető anya!*

*Nap tőle keletik
Hold tőle járatik
Pokol tőle töretik.
Az ember utolsó álma leend.
Míg e földön fény fakad.*

Tudatunk mélyéből fakadó ősi kép a teremtés mögött álló, láthatatlan, Örök Isten emléke. Fek-

te palástján csillagok, napok ragyognak. Lábainál hírnöke, Csodaszarvasunk. Éjfekete testén csillagok ragyognak, szügyén a hold, homlokán a hajnalcsillag. Agancsait csillagok díszítik, s közöttük ringó bölcsőcskében nyugszik a gyermek Élet, újszülött napocska. Magas égből indulva érkezik hozzánk Karácsony éjszakáján, hogy dalával a megújuló élet csodáját hirdesse.

Örök Istenünk mellett felesége, az álmodó ősananyag. Kebelében örök fények, születésre váró világok. Valamikor ős idők hajnalán Korasszonyunk csodás kerecsenmadara, más őstörzsünk szerint Turanyánk Turulmadara szárnyára bízta szűz ölelésük egyszülöttjét, a Fényt, s küldte hozzánk Magor személyében. Korasszonyunk Karácsonyunk asszony alakja, a gyermekét ölében tartó szűz anya, Nagyboldogasszonyunk. Az ősi egy fiú két szerepköre vált jóval később ikrekké, a nap teremtő és romboló hatását Magorban-Hunorban fejezve ki. Ősi imáink emlékeznek nemcsak a „fényös Jézus” nevében fennmaradt Istenfia Életre, hanem „két édesére” is. Ezen, az ősitől már eltávolodott, romlottabb kép öröklődött utóműveltségek hitvilágában megjelenő Ikrek személyében, a katolikus egyház képeivel zárva be a sort, ahol némely festményen két gyermeket találhatunk a Madonna ölében; ezeken a gyermekek egykorú fiacskák, s a hivatalos egyház sietve magyarázza, hogy az egyik a gyermek Jézus, a másik Virágos Szent János, vagy csak szent János, a nyári napforduló hőse.

Nagyboldogasszonyunk napot hordozó, életközvetítő hírnöke, kerecsenmadara, turulja az örökké megújuló világosság jelképe, melynek, már meg nem értett másai jelennek meg ismét utóműveltségek szárnyas napkorong ábráiban, s keresztény templomok szárnyas oltáraiban. A Turul a lélek-élet kapcsolat szent hírnöke, maga az Élet, kit népünk imái „fényös Jézus”-nak neveznek. Egy kiragadott példa szerint (V.8:459).

*„Én mellettem egy égen ülő madár van
közepében Krisztus Urunk...”*

Feljegyezve, hogy amikor a magyar gyermek megkérdezi apját, hogy hogyan született, miből lett, apja nem a nemzés fizikai részéről beszél, hanem arról, amint a lélek pillangó képében leszáll a földre, megeleveníteni az anyagot. Tudjuk tehát ősidőktől fogva, hogy hiába való az emberi

igyekezet, ha Isten nem áldja meg étellel a természetet: nem kel ki az elvetett magocska. Az Örök Isten nélkül nincsen élet, s hírnöke a földön, légen egyaránt honos teremtménye: a madár. Ez az értelme az álmodó anya és a madár kapcsolatának. Nagyboldogasszonyunk Örök Istenünk érintésére Világmindenséget szül, s az Égi Tejfollyó ápolja, táplálja ősködöcskéit, napocskáit. Emese méhéből fakadó élet földünket árasztja el és Mária Isten hírnökét szüli: Immanuelt, a megtestesült szeretetet.

A megtestesülésre váró életmagocskákat, életszikkákat népünk a fák szárnyas magvaival is jelképezi, s ez alak, az egy töből fakadó, ezerarcú egyetemes étellel együtt népművészetünk szerves része, ahol azt még hagyománysértő, városi tervezőink el nem rontották. Somogy megyei égetett díszű fatányérok gyakran ismételt jelenete a madár, csőréből az ezerarcú élet árad. Itt véleményem szerint a madár dala nyomán támadó életről van szó; ómagyartudatunk szerint „kezdetben vala a dal”, amint e fogalmat a késői elszármazott utód, Vöjnemőjnen esetében még fellelhetjük. A dal élet-építő hatásáról pedig Kodály Zoltán beszél Visszatekintés című művében, mely könyvnek minden magyar nevelő asztalán ott kellene lennie.

Dalolni légüres térben nem lehet. A hang hullámai csak az anyag közvetítésével terjedhetnek. Magyar felfogás szerint a Természet a Teremtő dala. Dalolnak a hegyek, szől a szőlő, cseng a barack. Teremtésről dalol a Csodaszarvas, a lélekmadár, s dalol az ősmagyar pap, a Táltos is, teremtő szándékkal. Az egyetemes élet dala zeng a teremtésben, s erről ad hírt a szelek szárnyán érkező szárnyas hírnök madár, vagy angyal képében. Az ősi teremtés dalának felejtett emléke cseng mai napig is különböző vallásos istentiszteletein, különösen pedig a római katolikus miséken, ahol a miseruhák, jelképek mind a legtisztábban őseinktől átvett, lényegében meg nem értett avar-magyar hagyomány. Ezen „madár” képében megjelenő Isten sajátos magyar hagyományunk. E képzet züllött le későbbi, úgynevezett klasszikus műveltségek meg nem értett, Léda erotikájú meséivé, vagy klasszikus istenek állatok fizikai valóságában megjelenő nemzéstörténeteivé. Ahol a korábban tárgyalt Isten — lélek — anyag összefüggés fellelhető, az ősvallásunk átörökített, s népi jelenlétünknek legalább oly hiteles hír-

nőke, mint napjaink génjelzői még akkor is, ha ezen hagyományok térben és időben tőlünk távol jelennek is meg. Viszont minél mélyebben hatolunk az időbe ezen nyomokat követve, annál közelebb kerülünk térben őshazánkhoz, a Kárpát-medencéhez. S e sajátos képeket csak azon nép tudja megfejteni, mely e képek álmodója, alkotója és megőrzője: a magyar.

Miként a madarak a lélek, az élet, a fény hordozói, hasonló földet éggel összekötő, szárnyas lények az angyalok. Szerepkörük szerint fénylények, s ők kísérik életünket születés előttől halálunk utánig. „*Fényével látogat, őriz, vezérel, minden jóra igazgat*”, vallja népünk. (V. 8) Angyal látogatja a pogány hitű Gejzát. Gyakran angyalként emlegeti népünk a jóakarátú embert is, amint napjainkig is „angyalom”-nak becézzük ártatlan gyermekeinket, szeretteinket. Mint fénylények, hasonlítanak az ősi tündér fogalomra. Népünk imáiban néha Máriát is angyalnak nevezi, kifejezve azt, hogy aki életet hordoz, fény viselője. Ugyanakkor Tündér Ilona szerepkörét is reá ruházza, aki népünk Kisboldogasszonya a Föld és lég megtestesítője. Ruhája az ég kékje, ruhája fodrai a báránnyelű. Haja arany, mint a búzakaralász, pántlikája a szivárvány, s az északi fény piros — fehér — zöld lobogása.

Ismerte népünk az égitegek és parányok mozgását, s hogy állandó forgásban vannak.

E tudás maradványát egy **kiskanizsai** betlehemes így őrizte meg:

<i>„Micsoda dolog,</i>	<i>Leszállott gyorsan</i>
<i>Hogy az angyal forog</i>	<i>Énekel vígan</i>
<i>Előttünk.</i>	<i>Minékünk...”</i>

Az egyenlőszárú kereszt minden fény, így a nap jelképe is. Angyalaink a szoba négy sarkát őrzik — többek között — népünk hite szerint. A Karácsonykor szokásos „*Sarok áldás*” alkalmával dióval ajándékozzák meg őket. Az ajándékozó a szoba négy sarkába dob vállá felett diókat, s így a kereszt jelével jelöli meg a szobát. Maga a dió neve is a gyulás, a tűz, a fény fogalomkörébe tartozik.

Még ősbibb időkbe vezet a „*Titkos Isten emberiségének öt érzékeny angyala*” emléke. Róluk csak sejtethetjük, hogy Isten szolgálatába állított, érzékszerveink segítségével végzett teremtő munkáról van szó, s talán ennek emlékére vet a magyar

igen hangsúlyozottan keresztet az öt ujjával:

*„Én keresztet vetek az öt ujjammal
Ötvenes őrző angyalomnak az erejével.”*

E ponton derül fény a titokzatos sumir ötven anunnaki szerepkörére (V.15:123), mely gondolat bölcsője a Kárpát-medence volt, s emléküik 5-6.000 év homályán át is megmaradt azon a földön, ahonnan a sumir nép e hagyományt örökölte. A szél — szellem — szalamba (galamb) — szelvény gondolati és nyelvi azonossága ismét népünkönél lelhető fel csodálatos tisztasággal a mai napig is.

A Világmindenség pedig népünk hite szerint Isten temploma, melynek minden zugát az Ő jelenléte varázsol életető csodává.

Tordai betlehemesek ennek így állítanak emléket:

Hét 14-16 éves fiú a betlehemes szereplője. Elöl jár a kengyelfutó, fehér ruhában, tarka papírcsákóval, s zörgőkkel, csengőkkel megrakott, színes pántlikákkal díszített bottal. Messze a többiek előtt házal, és bebocsátást kér. Ahol szívesen látják a kisdud csapatot, ott megáll a kapuban, s zörgős csengős botját földhöz ütögetve jelt ad a távolabb, mögötte ballagó társainak. Bebocsátást — csak mondva nem énekelve — ekképpen kér:

*Dícsértessék a Jézus Krisztus,
Ünnep van ma, fényes ünnep
A keresztények között,
Bár a természet temploma
Néma gyászbo ötözött.
Elénekeltek már régen
A betleni pásztorak,
Hogy eljő az üdvezítő,
Ki segíti a népet.
Tisztelt urak, jó gazdák!
Társoim kinn vannak:
Mit felel rá jó gazda:
Bábocsáttyo házábo? (V.8)*

A bebocsátás megtörténik, hiszen megtiszteltetés a betlehemesek látogatása. Áldás kérése e házra, s egymással tisztelődve veszi kezdetét a fény-múlás, új élet születés évente megújuló és ünnepelel csodája. Együtt van a falu, s együtt énekel a teremtéssel, midőn Isten hírnőke, „Csodafia szarvas” közjük érkezik, s dalával új teremtésről beszél.

Népi emlékeink legmélyebb rétegeiből világít felénk Isten tudatuk. Nemcsak vallásának, de teljes emberi és népi létének alapja Isten. Isten nevét, működésének színhelyét, vele való elválaszthatatlan kapcsolatát. E kapcsolatot híven tükrözik az Őt illető, szeretet-szülte nevek, melyeknek töredékét korábban említettem, s igen részletes gyűjtés eredményeként tárgyalja Ipolyi Anrold Magyar Mythológiája első kötete.

Ősi imádságaink is az EGY-Isten tudatát vetítik elénk. „Mellettem van egy Isten” (V.8:159), s ezen Egy Isten a Teremtés Ura.

*„Áldjátok kútfejek Urát,
Áldjátok folyóvizek Urát,
Áldjátok Cethalak és mindenek,
kik mozognak vizekben Urát...”* (8:636)

Az „Esteli Ima” e tudatot így rögzíti:

*„...nagy nevedet áldjuk és magasztaljuk,
mert méltó vagy erre élő Istenünk,
Mert mennynek földnek ura, mindenségnek ura vagy.
Mert a te szavadra állott élő Urunk Istenünk
Midőn, mindenbe dicsőítik a te nagy nevedet.
Rajtad tösz mindönki bizonyoságot,
Az a kicsi hangya,
Az a kis bogár
Az a mezei liliom
Az a mezei virág, amire a te szavadra állott élő Uram,
mer megáldottad szépséggel, illattal...”*
(V.8:225)

Egy Istene az Ég és ezzel a Mindenség Ura. Ő atyái Istene, kinek emléke kitörölhetetlenül ég lelkében. Jelenléte a sötétséget, betegséget elűzi, s a boldog élet záloga:

*„Dicséret és dicsőség néked édes Istenünk,
Mennyben és a földön áldott legyen a te szent neved!
Atyáink Istene
Szent Isten
Szent erős Isten,
Szent és halhatatlan nagy Uristen...”*

Tudatában van annak, hogy léte Istentől elválaszthatatlan:

*„...Menny el sátán, ne késéres!
Mert én meg vagyok keresztelkedvel,
Szent keresztvel megjegyzevel,
Ha nem hiszed, ereggy az Isten elejibe,
Megfelel az én képembe. (V.8:161)*

Azt is tudja, hogy Istene szereti:

*„Mikor engem teremtettél,
Akkor engem szeretted,
Szent lelkedhez szorítottál...”* (V.8:172)

S hol lakik a Nagy Úristen? — *„Az én lelkembe...”*

Az Igazság fénye öleli át Istent és teremtményeit, s ennek fénye hozza felszínre létének tudatát.

Népi imádságainkban Nagy Isten személye látszólag keveredik a kereszténység idegen fogalomkörű Jézusával, holott ezen isteni személy ősi hitvilágunk szerves része legalább annyira, mint amennyire a semi eredetű vallási fogalmak számára idegen. Létéről tudomásunk van majd valamennyi velünk rokon nép hittudatában. Az ősi sumir „kétharmadrész Isten, egyharmadrész ember” személyisége, a Kalevala szeplőtlenül fogant Titok és Szomorúság Fia, a vogulok bűvárkacsa képébe öltözött Isten-fia, s népünk Titkos Istene a láthatatlan, Nagy Isten teremtésben megjelenő életerejének jelképe.

Az Isten-Jézus képének látszólagos keveredése nem a keresztény és pogány elemek ötvözdésének eredménye, hanem ősi hitvilágunk szerves része. Népünk tudta, hogy a teremtés mögött álló Mindenség Ura és a teremtésen keresztül megjelenő életerő, az Élet lényegében egy, mint ahogy a nap és sugara is egy. Isten és Jézus azonoságát tükrözik a Hegyet Hágék Lőtöt lépék című imagyűjtemény 635, 700, 489 oldalain található imák, melyekben a szenvedő Istenfia vérét az angyalok felszedik és Jézus Urunk elé viszik. A 152. sz. ima a következő ősi képeket vetíti elénk:

*„Én kimegyek én ajtómon
Föltekintek az egekbe
Ott látok egy aranyos szent egyházat,
Küjjű kincses
Bellű irgalmas
Közepé szünetes,
Ott ül a kiseded Jézus
Drága széken és drága asztalánál
Ott válogattya apró ujjáival drága könyvét,
Szól a kakas Máriának
Kejj föl, kejj föl, szép szűz Mária!
Megölték szentséges szent fiadat,
Hét csöpp vére elcsöppent,
Aranytálba felvették,
Krisztus Urunk eleibe felvitték
Krisztus Urunk azt mon'ta*

*Csöppe csöpp vér
Mennyetek el, az én bűnös fiainak, lányaimnak
a fekete földre.*

Fentiek szerint az Úristen teremtésén keresztül azonosul teremtményeivel. A teremtő ismeri a szenvedést és a teremtett gyermek belát az egekbe, Isten teremtő műhelyébe.

Ósi teremtés-történetek emlékeznek egy olyan időre, amikor még föld nem létezett; gondolkodok itt első sorban ősmagyar hagyományainkra, s ezen túlmenően átvevő műveltségek halványan körvonalazott, de még felismerhető ősmagyar mondáira: „...*Kezdetben nem volt sem ég, sem föld, hanem csak végnélküli víz s a vízen felhő. A vízen az Úristen Szavaoth ült...*” (Munkácsi Bernát: A szegedvidéki magyar világteremtési regetőredékek változatai. Ethn. V.1894:264-272 old. Az idézet a V.8:265. oldaláról.). Jól ismert, s ősi népdalaink szinte elmaradhatatlan képe:

*„Amott keletkezik eh homálos fölhő
Abban a fölhőben Csudafiuszarvas...”*

ki nem más, mint a teremtett világ, s az Áldott Nap közvetítésével megjelenő Élet.

A V.8:92. sz. imája más jelképekkel hasonló emléket közvetít:

*„Én kimenek én ajtómba,
Föltekintek magos mennybe,
Ott látok egy pálmafát,
Pálmafának szűz ágát,
Szűz ágának virágját,
Virágja szülte Máriát,
Mária szülte szent fiát...”*

A láthatatlan Teremtő Isten, őserő és őanyag szűz ölelése hozza létre elsőszülöttüket, a fény mezében megjelenő Életet. Imáink, népdalaink hívják őt Élő Istennek, Fényes Jézusnak, Fényes Csillagnak. E szűz teremtés rendje is ismert.

Idézem a 27. ima szövegét:

*„Ég szülte földet,
Föld szülte fát,
Fa szülte ágát
Ága szülte bimbaját,
Bimbaja szülte virágját,
Virágja szülte Szent Annát,
Szent Anna szülte Máriát,
Mária szülte Krisztus Urunkat
a világ megváltóját.”*

Ugyanezen a gondolatmenet ismétlődik majdnem valamennyi imában. Néprajzosaink egyese a „fa szülte ágát” kifejezést a bibliai „Jesse vesszejével” azonosítja. Sokkal kézzelfoghatóbb valóság a magyar életfa bevonása e teremtés-történetbe, már annál is inkább, mert a ma bibliának ismert könyv ősvallásunk gyér, értelmét veszített, vagy szándékkal megrontott töredékeit tartalmazza.

Dús képzelőerővel megáldott népünk költői képekbe burkolva adta át tudását meséin, de főleg dalain keresztül az utókor számára. A mindenek felett álló, mindeneket teremtő Úristen, ki teremtője és ezzel együtt őse is mindeneknek, az ős-ősz szavak nyelvi azonosulása folytán, mint ősz-hajú Öreg Isten, Örök Isten jelenik meg fényes asztalánál ülve, ősködöket jelképező „homálos”, vagy „fekete-felhők” feletti láthatatlanságba burkolva. Jelentéséről csak a csillagos eget megszemélyesítő Csodaszarvas dala, illetve az általa megjelenő „Fényes Isten, Élő Isten, Arany-Isten, Fényes-Jézus, Szent-Világ-Úristen, illetve Szent-Világ-Úr-jézus ad hírt. Későbbi korok értetlensége vitte át a képzőművészet majd minden ágába idegen földön a fehér-hajú, nagyszakállú Isten képét. Magyarja tudta, hogy a Láthatatlant ábrázolni nem lehet.

SZENT VILÁG ÚRISTEN — FÉNYŐS JÉZUS

Korábban említettem, hogy Isten és Istenfia lényegében azonos népünk hitében, mint ahogy a nap és sugara is egy. Az Ős-Ok teremtés előtti csendje és nyugalma, s az ősködök mögül fény-szárnyon megjelenő Élet lényegében azonos. S amint a fény, az Élet a mindenség teremtő ereje, az Uram-Teremtőm kifejezés az Isten fiának képével azonosul legalább olyan gyakran, mint a Nagyisten, Öregisten képével.

Jézusról beszélve a (V.8:78.) számú ima így emlékezik:

„Isten aggyon Jó napot, én uram Teremtőm!”

*„Oh én Uram, Teremtőm,
Ki engem teremtettél,
Szent véreddel megváltál...” (V.8:375)*

„Ajtómon Jézus...”

.....

Szól az Isten az ajtómon...” (V.8:378)

„*Én jó Uram Teremtőm,
Mikor engem teremtettél,
Akkor engem ösmertél,
Szent lelkeddel szeretted
Szent halálodda' megváltottál,
Dicső Isten nagy Úristen,
Dicsőséges Nagyúristen...*” (V.8:383)

„*Én Uram Teremtőm,
Mikor engem teremtettél,
Annál előbb ismertél,
Szent kereszteddel megváltottál...*” (V.8:398)

„*Én mondom, a Teremtő,
Aki titeket az ő szent vérevel
és halálával megváltott.*” (V.8:271)

„*Az Úristennek lecsöppent egy csöpp vére
Az angyalok fölsették
A Jeruzsálembé föl vitték
Az Úristen elejébe tették...*” (V.8:455)

„*Mondá Krisztus Urunk
Teremtettem testet, én adtam a lelket...*”
(V.8:570)

„*Krisztus Urunk mikor engem teremtettél...*”
(V.8:653)

Lakóhelye „Isten kertjében”, az „égben”
vagy a „fényes napban” van:

„*Házunk közepin egy kúláb,
A kúlábon van szent oltár
Kerűjj csak kerűjj szép szűz Mária
Mít látol a fényös napon?
Ehen gyün a fényös Jézus!
Hun vótál te fényös Jézus?*” (V.8:518)

A mennybe látó magyar Istent felhők felett,
fényes székből, fényes asztal mellett találja:

„*Megzsengítik a mennyországot
Eldzsülenek a szent angyalok,
.....
Benézzenek a Ziszten Kertyibe.
A Zur Jézus leülve zarany székbé
Felfogva szent hajával.*”
(V.8:505 — Szabófalva, Moldva)

*Tenger fővenyén van egy aranytemplom
Abba van egy aranyasztal,
Krisztus Urunk ráhajtotta szent fejét
Behunta szent szemét,
Összeszedte szent száját
Kinyújtotta szent lábát...*” (V.8:361)

„*Tenger közepin van egy aranytemplom
Annak közepében van egy aranyasztal
Arra Krisztus lehajtotta szent fejét,
Összetette szent kezét...*” (V.8:362)

Jézus, mint láttuk az étellel, alant pedig a
fényvel azonos:

„*Elvitte a boldogságos sz. Mária az ő áldott
sz. fiát az Úr Jézus Krisztust a paradicsom
kertjébe.
Lefeküdvén, elaludván a gyönyörűséges álmafá-
nok árnyékába
Föltekintett tetejébe
.....
Kérde tőle a boldogságos sz. Mária
kérdi tőle mi lótt szerelmes fiam Fényös Jézus?*”
(V.8:125)

„*Az én anyám szokta mondani abba az üdőbe,
mikor a Szűz Mária a földön járt, hát ugye nem tudott
se óvasni nem tudott, se írni, aztán vitte a szent fiát a
karján, találkozott három lánnyal. Mögnézi egy lány,
aszongya: „jaj de gyönyörű, ujjan, mint a napsugár!...”
Mögnézi a másik: „jaj, hát a csillagok se, úgy ragyog,
mint a csillagok, ez ujjan gyönyörű, ez a kicsi.”
Mögnézi a harmadik: „hát mint a hóvilág ujjan szép
ez, mint a hóvilág!” Így, így mind: ahugyan nézték,
ez mindig másképp ragyogott ugye, mindig szöbbsnek
látták.” (V.8:139)*

„*Napkeletről tekintetem
Ottan láttam héccer szentőt szentegyházat,
Abba láttam héccer szentőt szent barátot,
Annak a kezébe láttam héccör szentőt szent
kelhét,
Arra méne fényes Jézus Isten fia,
Kérde tőle micsinyász?
Térdig ülök vérbe
Könyékig könyvembe...*” (V.8:261)

A **Komárom** megyei Babindali Apolka imá-
jából az alanti ősi emlékek bukkannak elő:

.....
„*Ötezer telne,
Ötezer múlna
Tekintsétek Máriát,
Hogy kesergi szent fiát,
Fiam, fiam, fényes Jézus...*” (V.8:331)

A 90. számú ima töredékes szavai még ért-
hetően hírül adják, hogy a Nap is Isten-fia fényes
Jézustól származik. Ő maga csupa fény:

„*Hegyet hágék,
Lőtöt lépék*”

*Kő kápolnicskát láték,
Bellől aranyas
Küel irgalmas
Szent Világ Úrjézus Krisztus benne lakik vala.
Aran(y) hajával leeresztvel,
Aran könyveivel kicsordulval,
És aran szekállával kitépvel.
Eljöve Szent Világ Úristen és megkérdztén:
Miért ülsz itt Szent Világ Úrjézus Krisztus
Aran hajadval leeresztvel,
Aran könyveidvel kicsordulval,
És aran szekáladval kitépvel?
Azé(r) ülök itt Szent Világ Úristen
Várom a harangokat megkonduljanak...”*

(V.8:353)

Erdélyi Zsuzsanna megemlíti, hogy Pais Dezső a Szent Világ Úristen, Szent Világ Úrjézus kifejezéseket „nagyon korai vallásos stílusmozzanatokra való visszahajlás”-nak minősíti. Visszahajlás helyett a megőrzés, az ősi vallás múltból a mába való átmentése a helyesebb meghatározás. Fenti képekből ismét felénk ragyog az ősi haza, a Fényesköz képe, ahová fény szárnyon maga az Úristen hozta magával lényé lényegét: az Életet. Fényes Jézust, ki maga is a fényvel azonos. Ki a napban lakik, s a fény jogán azonosul is a nappal:

*„Virág szülte virágját,
Virág szülte szent Annát
Szt. Anna szülte Máriát
Mária szülte szt. Fiát,
Napkeletre tekintek,
Ott látok egy fényes felhőt
Abba vajyon Krisztus Urunk
Térdig vízbe könyökig vérbe...”* (V.8:531)

Jézusról szólva a 106. sz. ima (V.8:377) a következő képet vetíti elénk:

.....
*„Egy csöpp vére elesöppenik,
Az angyalok fölszedik,
Angyali ruhába öltöztetik
Jeruzsálembé bévivék
Orgonának három ágát,
Fényes napnak hangosságát.”
„Fiam, fiam, fényes fiam...”*

Másutt részletezem, hogy a három ágú orgona is nap, illetve élet-jelkép.

Itt lényegesnek tartom megemlíteni, hogy őseink hite szerint a Világmindenség dalol. Isten dallal teremt, dallal tanít, s a Világmindenség ma-

ga csodálatos dal. Zeng a nap, és imára tanítja magyarját. Fénye felhők, és ősködök mögül tör elő a teremtés hajnala óta, életnek hordozója. Anyagi, szellemi, értelmi valónk megvilágosítója. E hit soha nem alacsonyodott le nap-imádás oktalan szintjére. Ős-hitünk fényszülőttei őskoroktól kezdve Berzsenyiig jól tudták, hogy Isten léte „világít, mint az égő nap, de szemünk bele nem tekinthet...” amint a fény változatlan a teremtés óta, úgy Isten is változatlanul velünk van. Elképzelhetetlen borzalom lenne, ha önmagát a világtól megvonná. Erre emlékeztet naponta a nap leáldozása, amint vére pirosra festi a felhőket, s ott áll térdig vérbe, könyékig könnybe. Látszólagos elmúlás mögötti örök élet diadalának szent jelképe.

*„Égen menő szép madár
De nem madár szárnyas angyal
Szárnya alatt szent oltár
Szent oltárban igaz hit
Igaz hitben Boldogasszony
Kelet felől tekint a Nap
Ott látta az ő szent fiát
Térdig vérbe könyékig könnybe
Egy csöpp vére lecsöppenik
Az angyalok fölszették
Krisztus Urunk elejbe vitték...”* (V.8:238)

Krisztus Urunk itten az Öreg-Isten, Nagyisten, Úristennel azonos, s Jézus a fényben megjelenő Isten-fia, kit népünk Magúrnak, Magornak nevez, de azonos az előbbieken említett nevekkel is éppen úgy, mint ahogyan Őt idézik a Világ Világa, Virága Boldog-Isten, Jós-ten, Jóisten nevek is. Római emlékün nevelkedő nagy renaissance királyunk, Mátyás szobrot állíttatott, „Magor Napistennek”. E tette népünk számára elképzelhetetlen, hiszen fénynek szobrot emelni nem lehet. De Mátyás e tette megőrizte késő utókor kétkedői számára Magor való szerepkörét. Ezzel a megállapítással semmiképpen nem akarom megsérteni Jézus istenfiúságának tényét, de megvilágítani szerepkörét népünk hagyományainak tükrében. Magor neve is azonos az Ég szülőtte Élettel, ki a Csodaszarvas csillagvilágban honos, s e földi élet alapja. Fűves puszták lakói jelvilágában a Csodaszarvast az „Égben menő szép madár”, a napok és korok körét egymásba fonó napmadár, a Turul cseréli fel, ki szárnya alatt hordja a fény teremtő és romboló erőink jelképeit, Magort és Hunort.

„Fehér rózsza Mária
 Gyönggyel gyökerezik,
 Virággal virággzik,
 A mi házunk négy szöglete,
 Négy szíp őrző angyal őrizzetek
 Szíp kerekek forogtatok,
 Szíp csillagok csillámlatok,

 Virág szülte szent Annát
 Szent Anna szülte Máriát,
 Mária szülte szent fiát,
 Kitekintek napkeletre,
 Ott látok egy szíp csillagot
 Kívül aranyos, belül kegyelmes,
 Abba fekszik Krisztus Urunk...”

Istenfia Krisztus a Napban fekszik, teremtés előtti nyugalomban, erő és anyag tökéletes egyensúlyában.

Vogul rokonaink körében fennmaradt imádság hasonló képeket vetít elénk: *„Hét sas röptényi magas Ég atyácskánk hajlította abroncskerék módra forgó karikós föld hét tája fölött...”* *„Kelő napos arany fürtödet abroncskerék módra menő kerek földre sugározd ki.”* Őseink ismerték tehát az erőny (energia) pozitív és negatív előjelű összetevőit, de jól tudták azt is, hogy kerek a föld. A könyv írója idézi a továbbiakban Munkácsi Bernát azon megállapítását, hogy a hét, a hetes szám nem értendő számtanilag, hanem ősi mondákban szent szám és a végtelen kifejezője. Idézem tárgyalásának részleteit: „Az Isten lakása az ég, hét oldalra, azaz mindenfelé kiterjed; hét osztályú, azaz igen sok részből áll.” Az irtisi osztjások beszélnek hét forrású szentvízről, hét fából álló szent ligetről. „Ez feltehetően a káldeusok csillagimádásával függ össze...” (V:8:452). Itt emlékeztetünkbe kell idézni, Jézus a hetes számot ugyancsak a végtelen kifejezésére alkalmazza. A vogul hét mennyország is egyenlő a végtelennel éppen úgy, mint ahogy Jézus is figyelmeztet: „Az én atyám házában sok lakóhely van...”

A 13. számú Öntőima szerint Jézus az Egek királya, s mindenek felett áll. Az 535. oldal imája szerint *„bal hóna alatt viszi az aranykeresztet az alatt viszi a sok bűnös lelket...”* E képben ismét azonosul a nappal, illetve a teremtés erőit magában hordozó fényvel, élettal, s közelebből a Turullal. Mária a 181. számú imában „fényes csillagomnak” szólítja, mint ahogy népünk mai napig is csillagomnak hívja szerettét, ezzel a fény szülöttének ismerve el magát. Másutt Jézus aranyalma, s nyilvánvalóan

fényjelkép ismét. (V:8:717,719,399)

„A kis Jézus aranyalma,
 Szűz Mária édesanyja,
 Nincsen neki dundikája
 Sem pingátos nyoszolyája.
 Feltekintek magas égre
 Nyitva látom mennyország ajtaját
 Benne látom kegyes szűz Máriát.
 Ó hajnal, hajnal
 Szép rózsaszínű hajnal
 Akibe Jézus nyugodott...” (V:8:719)

„Kimegyek ajtóm elé
 föltekintek magos mennybe
 Ott látok egy kerek almácskát
 Abba hét oltárocskát...” (V:8:399)

Az anyagba öltözött fény, az álrühás Isten, álrühás Jézus számtalan imában, mesében nyer kifejezést (V:8:721), hetvenhét sebe az egyetemes élet szenvedését példázza, s halálát az egész teremtett világ siratja:

*Síratnak barlangban
 levő mérges sárkányok,
 sírátkoznak minden helyben
 lívó vád állatok,*

*Gyázbon öltözének
 minden féle állatok,
 sirát az nap ohait a föld
 sirnak az cséllagok,*

*Síratlak szüntelen
 en is keserves szévél,
 reád nízvin téged szánlok
 könyves szemeimmel,*

*Szannanyagok meg engem,
 erdők szép viólám,
 keserűlön az hegyeknek
 Zúgó Csátornai,*

*Vége ligen immar
 keserves panaszémmak...”*

(V:8:755, Moldova)

Népünk hitvilágában a Mindenség egy, összefüggő, együtt élő, értelmes egész, s Istenétől az örökkévaló Öreg, Ős és ősz Istenétől, az Ég agg urától elválaszthatatlan.